

Г.І. Базецька, Г.А. Жовтяк, Д.О. Серьогіна

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Україна

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

В статті розглядаються проблеми вдосконалення економічної системи підприємств міського господарства в Україні та країнах Європи. Визначено, що досвід європейських країн в сфері формування економічної системи підприємств міського господарства доцільно використовувати в системі управління підприємств даної галузі в Україні.

Ключові слова: міське господарство, економічна система, планування, контроль, аналіз.

Постановка проблеми

Сучасний розвиток міського господарства стикається з великою кількістю проблем. Однією з проблем управління підприємствами даної галузі є проблема недосконалості правової бази, яка регулює їх діяльність. Крім того, комунальна власність, в якій знаходяться деякі підприємства, у більшості випадків не дає даним суб'єктам господарювання розвиватися, залучаючи інвестиції в свій розвиток. Підприємства міського господарства стикаються з проблемою аварійного стану свого ресурсного потенціалу, а також низької працездатності персоналу. В цілому проблемами вдосконалення економічної системи підприємств міського господарства є такі, з якими стикаються і комерційні підприємства. Але найчастіше брак фінансування, нестача залучених коштів, виникнення боргу з боку споживачів послуг призводить до отримання негативних фінансових результатів та низької економічної ефективності підприємств даної галузі. В тому ж випадку, коли підприємства міського господарства є приватною власністю та функціонують як публічні акціонерні товариства, маючи придатні до користування основні засоби та велику кількість персоналу, рівень їх рентабельності все одно є дуже низьким, тривалість фінансового циклу на таких підприємствах зростає, а власний капітал має негативне значення в результаті постійно зростаючого непокритого збитку. Така ситуація складається в результаті неефективного тарифоутворення, при якому платежі, які поступають від споживачів продукції підприємств міського господарства не в змозі покрити витрати на виробництво своєї продукції.

Можна виділити чотири основні проблеми в системі функціонування економічної системи підприємств міського господарства: управління фінансовим, ресурсним, людським та екологічним потенціалом. В сфері фінансового управління

особливу увагу потрібно приділяти своєчасному стягненню дебіторської заборгованості та виконанню зобов'язань щодо погашення кредиторської заборгованості. Крім того, доцільно застосовувати кредити та інвестиції від приватних установ, що дозволить впроваджувати в процес надання послуг сучасні технології та обладнання. Ресурсний потенціал потребує постійного оновлення, вдосконалення технологій, які застосовуються на сучасному етапі, та впровадженню інновацій в технологічний процес. Управління людським потенціалом – дуже важлива складова економічної системи підприємств міського господарства, тому що саме від рівня працездатності залежить якість послуг, які надаються та бажання споживачів користуватись послугами саме цих підприємств, не шукаючи альтернативи. Екологічна складова – важлива частина розвитку підприємств міського господарства в рамках Smart-економіки, яка є найсучаснішою формою функціонування будь-яких суб'єктів господарювання. Таким чином, вирішення питань з вдосконалення фінансового, ресурсного, людського та екологічного потенціалу є основною задачею вдосконалення економічної системи підприємств міського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемами вдосконалення економічної системи підприємств міського господарства займаються багато фахівців як в Україні, так і в світі. Як правило, в країнах, що розвиваються, проблемами в діяльності таких підприємств є брак фінансування, а також неефективне використання ресурсного потенціалу. Тому фахівці пропонують безліч варіантів подолання проблеми неефективності функціонування економічних систем підприємств міського господарства. Так, Blanca Cecilia Zuluaga Díaz та Juliana María Idrobo Piqueго в своїй роботі «Криза заборгованості муніципальних підприємств

Калі та перспективи» [1] пропонують приватизувати підприємство, яке надає комунальні послуги в муніципалітеті Калі та перетворити його в акціонерне товариство, тому що для комунальних підприємств необхідним є вливання капіталу, якого недостатньо з боку держави. Крім того, автори наголошують, що Національний уряд за підтримки регіональних урядів повинен переглядати, коли це необхідно, положення про надання державних послуг та доступ до боргу для державного сектору.

Деякими авторами доводиться сучасна важливість дослідження економіки регіону та містобудування, що, насамперед, призводить до необхідності формування ефективної економічної системи підприємств міського господарства. Крім того, розглядаються як в цілому принципи підприємництва в сучасному місті [2 - 4], так і окремі сегменти міського господарства – надання державними підприємствами (муніципалітетами) державних послуг для покращення життя певного шару населення (літніх людей) [5].

Дуже багато досліджень присвячено формуванню організаційної структури підприємств, в тому числі і в міському господарстві. Проблема формування ефективної організаційної структури та її вдосконалення також займалися та продовжують займатися багато фахівців [6 - 11]. Саме такі дослідження дозволяють на сучасному етапі розвитку міського господарства визначити найбільш оптимальні форми організації та функціонування структури підприємств даної галузі.

Екологічна політика, яка є невід'ємною частиною сучасної системи управління будь-якого підприємства, досліджується дуже активно. Так, існують дослідження щодо участі муніципальних чиновників у ініціативах побудованої екологічної політики, орієнтованій на проектування землекористування, транспортування, парків та зон для відпочинку [12].

Таким чином, дослідження функціонування підприємств в сфері міського господарства, які проводяться протягом тривалого періоду, дають можливість визначити, з якими проблемами на сучасному етапі розвитку стикаються такі підприємства та які шляхи вирішення цих проблем є найбільш доцільними та ефективними.

Формулювання мети статті

Метою даної роботи є дослідження існуючих проблем в процесі формування і функціонування економічних систем підприємств міського господарства та визначення шляхів їх подолання на основі власного досвіду фахівців даної галузі та досвіду закордонних спеціалістів.

Виклад основного матеріалу

Підприємствами міського господарства є суб'єкти господарювання, які надають комунальні послуги населенню, обслуговують його матеріально-побутові та культурні потреби. Тобто під підприємствами міського господарства ми розуміємо житлово-комунальне господарство, підприємства побутового обслуговування, систему торгівлі, громадського харчування, будівельну промисловість, заклади охорони здоров'я, освіти, спорту та ін. Такі підприємства мають економічну систему, завдяки якій планують, організують та контролюють свою діяльність, тобто взагалі економічна система даних суб'єктів практично не відрізняється від систем комерційних підприємств. Однак існують певні особливості в загальній системі їх функціонування, що впливає на формування та розвиток економічної системи таких підприємств.

Комунальне господарство представлено такими підприємствами:

- 1) санітарно-технічні підприємства:
 - водопровід;
 - каналізація;
 - прибирання територій;
 - санітарна очистка;
 - лазні;
 - пральні;
 - купально-плавальні споруди;
- 2) транспортні підприємства:
 - пасажирські перевезення (громадські та індивідуальні; транспорт: наземний, підземний, електричний, автомобільний);
 - вантажні (автомобільні);
 - спеціальні (службові, санітарні, підприємства з прибирання територій);
- 3) енергетичні підприємства:
 - електрична розподільча мережа;
 - газова мережа;
 - теплофікаційна розподільча мережа;
 - теплоелектроцентраль;
 - опалювальна котельня;
- 4) споруди зовнішнього благоустрою;
- 5) побутові підприємства;
- 6) підприємства торгівлі та громадського харчування;
- 7) будівельні підприємства;
- 8) заклади освіти;
- 9) заклади охорони здоров'я;
- 10) заклади надання культурних послуг;
- 11) заклади спорту.

Фінансування підприємств міського господарства здійснюється, насамперед, за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів України. Розглянемо динаміку видатків Зведеного бюджету України на фінансування житлово-комунального

господарства за економічною бюджетною класифікацією (Таблиця 1).

Наведені дані свідчать про те, що в період з 2013 по 2018 роки значно збільшився обсяг капітальних видатків Зведеного бюджету України на фінансування житлово-комунального господарства.

Причому в структурі капітальних видатків обидві частини - придбання основного капіталу та капітальні трансферти – збільшилися в 7 та 8 разів відповідно. Також слід зазначити, що в 2017 року почали фінансуватися капітальні трансферти населенню.

Таблиця 1

Видатки Зведеного бюджету України на фінансування житлово-комунального господарства за економічною бюджетною класифікацією, млн. грн. (за даними Державної служби статистики України [13])

Видатки за економічною бюджетною класифікацією	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Темп зростання, %
Всього видатків	7704,7	17808,5	15700,4	17547,5	27187,5	30345,5	393,86
<i>у тому числі:</i>							
Поточні видатки	6037,0	16456,2	11402,0	10985,3	17199,9	17955,0	297,42
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	165,2	215,9	186,9	196,7	341,1	461,1	279,13
Оплата праці	121,7	159,1	137,1	160,9	278,4	377,0	309,75
Нарахування на оплату праці	43,5	56,8	49,7	35,8	62,6	84,1	193,40
Використання товарів і послуг	1555,5	1767,5	3323,2	5105,2	6674,2	8124,9	522,34
Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	90,0	114,8	297,1	563,3	654,7	692,9	769,67
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	634,92
Продукти харчування	0,0	-	-	0,0	0,0	-	0,00
Оплата послуг (крім комунальних)	1200,5	1339,0	2687,4	3918,5	5086,3	6251,6	520,76
Видатки на відрядження	0,4	0,2	0,1	0,2	0,4	0,6	139,34
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	222,3	260,5	300,1	552,5	865,1	1082,2	486,78
Дослідження і розробки, окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм	42,2	53,0	38,5	70,7	67,7	97,5	231,02
Поточні трансферти	4298,8	14460,0	7883,4	5675,8	10175,2	9334,2	217,13
Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	4298,8	14460,0	7883,4	5675,8	10175,2	9334,2	217,13
Соціальне забезпечення	12,4	8,2	1,5	0,5	0,6	20,3	164,00
Інші виплати населенню	12,4	8,2	1,5	0,5	0,6	20,3	164,00
Інші поточні видатки	5,1	4,6	7,1	7,0	8,8	14,5	284,02
Капітальні видатки	1667,7	1352,4	4298,4	6562,3	9987,5	12390,4	742,96
Придбання основного капіталу	1206,2	1024,4	2768,5	4650,2	6814,9	8667,8	718,62
Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	140,1	107,7	254,8	845,8	806,8	685,7	489,43
Капітальне будівництво (придбання)	41,8	24,0	45,4	104,0	377,0	1239,9	2969,52
Капітальний ремонт	953,2	830,7	2338,6	3534,4	5377,5	6227,8	653,33
Реконструкція та реставрація	70,4	61,8	129,5	165,7	251,9	507,0	720,15
Придбання землі та нематеріальних активів	0,7	0,1	0,2	0,3	1,8	7,4	1086,96
Капітальні трансферти	461,5	328,0	1529,9	1912,1	3172,6	3722,6	806,60
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	461,5	328,0	1529,9	1912,1	3164,5	3518,9	762,46
Капітальні трансферти населенню				-	8,1	203,7	2514,81
<i>Довідково: кредитування</i>	<i>350,0</i>	<i>322,6</i>	<i>169,9</i>	<i>229,5</i>	<i>522</i>	<i>1606,9</i>	<i>459,06</i>

В 2013 – 2018 роках більш ніж в 29 разів збільшилось фінансування капітального будівництва, більш ніж в 10 разів фінансування придбання землі та нематеріальних активів. Фінансування таких статей видатків як реконструкція та реставрація, придбання основного капіталу та капітальний ремонт збільшилося більш ніж в 7 разів.

Однак, незважаючи на зростання обсягів фінансування з боку бюджету підприємств міського господарства, економічна ефективність даних підприємств не зростає. Таким чином, можна говорити про неефективність функціонування їх економічної системи, що викликає низку проблем.

Економічна система підприємств даного сектору економіки включає в себе наступні елементи:

- фінансовий потенціал;
- ресурсний потенціал;
- персонал;
- екологічна складова.

Проблемою ефективного функціонування підприємств комунального господарства, як правило, є саме формування та використання фінансового потенціалу. Так, капітал підприємств комунального господарства формується за рахунок надходжень з бюджету та надходжень від населення у вигляді оплати за надані комунальні послуги. Крім того, держава з бюджету проводить компенсаційні виплати підприємствам, що надають комунальні послуги, надаючи пільги населенню. Такі виплати є цільовим фінансуванням та здійснюються за наступними напрямками:

- дотації, адресні субсидії малозабезпеченим категоріям громадян, компенсація пільг окремим категоріям громадян (фінансування, пов'язане з державним регулюванням цін);
- капітальні трансферти, субвенції, кошти на підготовку до осінньо-зимового періоду і т. д. (фінансування у вигляді фінансової підтримки).

Проблемою формування та використання фінансового потенціалу в даному випадку стають несвочасні сплати від населення та наявність заборгованості державного бюджету місцевим бюджетам у галузі житлово-комунального господарства (ЖКГ). Таким чином, наявність та зростання дебіторської заборгованості сприяє появі заборгованості за спожиті енергоносії підприємствами водо- та теплопостачання.

Наступною проблемою ефективного функціонування підприємств комунального господарства є використання їх ресурсного потенціалу. Основні засоби, які використовують підприємства цього сектору, є застарілими та найчастіше мають високий ступінь зносу, що призводить до зростання аварійності інженерних

мереж. Крім того, комунальні підприємства України в дуже незначних об'ємах використовують інноваційні технології, які давно застосовуються західними країнами (використання сонячних батарей, вітрогенераторів, енергохімічних генераторів, опалення будинків за допомогою геотермальних теплових насосів і т. ін.).

В якості наглядного прикладу неефективної роботи комунальних підприємств в Україні наведемо дані щодо діяльності підприємств м. Харкова, які надають деякі комунальні послуги населенню (ПАТ «Харківобленерго», КП «Харківводоканал» та ПАТ «Харківгаз»). Дані наведені в Таблицях 2 – 3 (дані складені за звітністю підприємств, розташованих на сайті Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України [14] та сайті КП «Харківводоканал» [15]).

Дані, наведені в таблицях 2 та 3, свідчать про те, що ефективність функціонування основних підприємств галузі ЖКГ в Харкові є низькою. Чистий дохід незначно зростає у ПАТ «Харківобленерго» та КП «Харківводоканал» (на 17 та 13 % відповідно), а у ПАТ «Харківгаз» знижується. Позитивні фінансові результати (тільки в 2017 році) має ПАТ «Харківобленерго», а КП «Харківводоканал» та ПАТ «Харківгаз» мають тільки негативні фінансові результати, починаючи з валового прибутку, причому КП «Харківводоканал» в обох роках, що розглядаються. Собівартість продукції даних підприємств є дуже високою та іноді перевищує чистий дохід від реалізації, що призводить до отримання негативного валового фінансового результату. Крім того, витрати за операційною та фінансовою діяльністю також є дуже високими, що призводить до негативного операційного фінансового результату та отримання чистого збитку.

Ефективність використання основних засобів на підприємствах, що розглядаються (крім ПАТ «Харківгаз») є низькою, та має негативну динаміку, про що свідчать значення показників фондівддачі. Придатними до ефективного використання є тільки основні засоби ПАТ «Харківобленерго». На ПАТ «Харківгаз» коефіцієнт зносу основних засобів наближається до критичного, а в КП «Харківводоканал» свідчить про аварійний стан мереж, що використовуються. Рівень ділової активності підприємств, що розглядаються, не є однаковою. ПАТ «Харківобленерго» знижує свою ділову активність за рахунок неефективної системи управління дебіторською заборгованістю та запасами. Крім того, тривалість обороту дебіторської заборгованості є досить високою та збільшується. В результаті збільшується тривалість як операційного, так і фінансового циклів. КП «Харківводоканал» має низьку ділову активність. Дане підприємство має

неефективну систему управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, в результаті чого обидві заборгованості погашаються майже за рік, про що свідчить розрахунок тривалості обороту дебіторської та кредиторської заборгованості. ПАТ «Харківгаз» також неефективно управляє

дебіторською та кредиторською заборгованостями, причому кошти, які відносяться до кредиторської заборгованості, підприємством використовуються для власних потреб та не повертаються кредиторам своєчасно, про що свідчить значення тривалості фінансового циклу.

Таблиця 2

Динаміка вартості активів та капіталу ПАТ «Харківобленерго», КП «Харківводоканал» та ПАТ «Харківгаз» та фінансових результатів їх діяльності

Статті балансу та звіту про фінансові результати	ПАТ «Харківобленерго»		КП «Харківводоканал»		ПАТ «Харківгаз»	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Основні засоби:	2106336	3555216	461724	483428	302582	315685
первісна вартість	3066076	4560718	1656097	1736159	481116	514671
знос	959740	1005502	1194373	1252731	178534	198986
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1437444	1773420	764323	1003450	2202209	1764052
Запаси	26900	43367	68034	67764	27705	20314
Власний капітал	2504580	3868958	228134	156336	-249609	-1403320
з нього нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-85122	-51294	-563186	-690741	-315238	-1468949
Позиковий капітал	1227913	1701362	1383357	1763773	3207062	4147338
довгостроковий позиковий капітал	139152	345243	226025	184425	241745	255910
поточні зобов'язання	1088761	1356119	1157332	1579348	2965317	3891428
в тому числі кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	163842	63372	812657	1071644	2304858	3143628
Чистий дохід від реалізації	6793241	7947766	971109	1097918	5042844	5005756
Собівартість	6810348	7566615	1083457	1219938	4847917	5055098
Валовий прибуток (збиток)	-17107	381151	-112348	-122020	194927	-49342
Прибуток від операційної діяльності (збиток)	-117860	16463	-284303	-105473	56920	-1145892
Прибуток до оподаткування (збиток)	-103484	29958	-317495	-127555	53236	-1152126
Чистий прибуток (збиток)	-99571	31036	-317495	-127555	47796	-1157578

Негативне значення тривалості фінансового циклу також може свідчити про те, що підприємство не потребує оборотного капіталу та має вільні грошові кошти, але негативне значення вартості власного капіталу даного підприємства, що було отримано за рахунок наявності непокритого збитку, свідчить на користь першого варіанту. Рентабельність продукції та продажу на всіх підприємствах, що розглядаються, є або дуже низькою, або має негативне значення в результаті отримання даними підприємствами негативних фінансових результатів. Що стосується структури капіталу даних підприємств, то тут слід зазначити, що тільки ПАТ «Харківобленерго» має майже 70 % власного капіталу в загальній структурі. Два інших

підприємства функціонують в основному за рахунок позикового капіталу. Таким чином, можна зробити висновок, що підприємства, які надають найважливіші комунальні послуги населенню м. Харкова функціонують неефективно, що свідчить про наявність значних проблем в роботі їх економічних систем, які призводять до неефективного використання фінансового та ресурсного потенціалу.

Проблеми існують і в сфері управління персоналом комунальних підприємств. Фахівці, які задіяні на даних підприємствах, мають низький рівень мотивації. Це, насамперед, трапляється в тому випадку, коли муніципальні підприємства застосовують технологію RTP (Reference Point

Therapy або Rapid Personal Transformation – Терапія відправних точок або Швидкі зміни особистості). У чому полягає використання RTP подібного типу у муніципальних підприємствах, окрім заморожування прагнень до професійного просування майже завжди? Таке застосування сприяє скам'янінню всієї організаційної структури, в результаті чого виконання завдання з кожної роботи скінчується постійним витрачанням ресурсів. Це гарантує, що обсяг роботи, який повинен бути виконаний для кожного класу певними кваліфікованими людьми, доступними для цього, ніколи не збігається з необхідною їх кількістю. Крім того, може траплятися така ситуація, коли персонал підприємства перенасичений, в результаті чого більшість працівників «простуює». Насправді у багатьох

муніципальних підприємствах, які мають RTP, єдиним способом управління збільшенням навантаження в будь-якій діяльності є збільшення робочої сили, навіть якщо збільшення роботи є тимчасовим; тож середньообліковий склад вибухово зростає до кризи, особливо оперативного персоналу, налаштовуючи муніципальну організаційну систему на функціонування в режимі застосування великого обсягу фізичної сили та малого обсягу технічного інтелекту. Таким чином, після заморожування (або скорочення) робочої сили кризового періоду, який згодом перейшов у хронічну форму, оскільки ніколи не буде грошей на зростання середньооблікової чисельності, у нас є нефункціональний персонал муніципальних підприємств, а також його непродуктивна праця.

Таблиця 3

Динаміка фінансового стану ПАТ «Харківобленерго», КП «Харківводоканал» та ПАТ «Харківгаз»

Показники фінансового стану підприємств	ПАТ «Харківобленерго»		КП «Харківводоканал»		ПАТ «Харківгаз»	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017
фондовіддача	3,23	2,24	2,10	2,27	16,67	15,86
фондоємність	0,31	0,45	0,48	0,44	0,06	0,06
коефіцієнт зносу основних засобів	0,31	0,22	0,72	0,72	0,37	0,39
коефіцієнт придатності основних засобів	0,69	0,78	0,28	0,28	0,63	0,61
коефіцієнт оборотності запасів	252,54	183,27	14,27	16,20	182,02	246,42
коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	4,73	4,48	1,27	1,09	2,29	2,84
коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	41,57	119,40	1,33	1,14	2,10	1,61
тривалість обороту запасів	1,43	1,96	25,22	22,22	1,98	1,46
тривалість обороту дебіторської заборгованості	76,18	80,33	283,34	329,02	157,21	126,87
тривалість обороту кредиторської заборгованості	8,66	3,02	270,02	316,24	171,16	223,87
тривалість операційного циклу	77,60	82,29	308,56	351,24	159,19	128,33
тривалість фінансового циклу	68,94	79,28	38,54	35,01	-11,97	-95,55
рентабельність продукції	-0,003	0,050	-0,104	-0,100	0,040	-0,010
рентабельність продажу	-0,015	0,004	-0,327	-0,116	0,009	-0,231
коефіцієнт автономії	0,671	0,695	0,142	0,081	-0,084	-0,511
коефіцієнт фінансового левериджу	0,490	0,440	6,064	11,282	-12,848	-2,955

Також проблемою управління персоналом на підприємствах міського господарства є не завжди актуально сформована організаційна структура. Як правило, підприємства міського господарства мають лінійно-функціональну структуру управління. Але, на наш погляд, оптимальною для таких підприємств є матрична структура, в якій будова формується не за товарами, а за послугами різним категоріям населення, а також підприємствам. Наприклад,

організаційна структура ПАТ «Харківгаз» може виглядати наступним чином (Таблиця 4).

Безумовно, головною продукцією даного підприємства є розподіл (транспортування) природного газу розподільчими трубопроводами (в 2017 році в загальній структурі доходів ПАТ «Харківгаз» відсоток доходів по зазначеному виду діяльності склав 92,7 %), але завдяки матричній структурі можливе збільшення доходів від інших видів діяльності, які наведені в таблиці 4. Теж саме

можна запропонувати й іншим підприємствам певну вузьку спеціалізацію даних суб'єктів міського господарства, тому що, незважаючи на господарювання, перелік їх послуг є доволі широким.

Таблиця 4

Матрична структура управління ПАТ «Харківгаз»

Директор				
Продукція	Виробництво	Збут	Фінанси	Кадри
1) розподіл (транспортування) природного газу розподільчими трубопроводами	вир-во за прод. 1	збут за прод. 1	фінанси за прод. 1	кадри за прод. 1
2) послуги балансування обсягів природного газу	вир-во за прод. 2	збут за прод. 2	фінанси за прод. 2	кадри за прод. 2
3) послуги з встановлення газових лічильників	вир-во за прод. 3	збут за прод. 3	фінанси за прод. 3	кадри за прод. 3
4) обслуговування систем газопостачання	вир-во за прод. 4	збут за прод. 4	фінанси за прод. 4	кадри за прод. 4
5) обслуговування димоходів та вентиляційних каналів	вир-во за прод. 5	збут за прод. 5	фінанси за прод. 5	кадри за прод. 5
6) проектні роботи	вир-во за прод. 6	збут за прод. 6	фінанси за прод. 6	кадри за прод. 6
7) видача та узгодження технічних умов	вир-во за прод. 7	збут за прод. 7	фінанси за прод. 7	кадри за прод. 7
8) теплопостачання	вир-во за прод. 8	збут за прод. 8	фінанси за прод. 8	кадри за прод. 8
9) послуги лабораторії по перевірці побутових газових лічильників	вир-во за прод. 9	збут за прод. 9	фінанси за прод. 9	кадри за прод. 9
10) послуги в сфері громадського харчування	вир-во за прод. 10	збут за прод. 10	фінанси за прод. 10	кадри за прод. 10
11) газифікація об'єктів	вир-во за прод. 11	збут за прод. 11	фінанси за прод. 11	кадри за прод. 11
12) інші послуги	вир-во за прод. 12	збут за прод. 12	фінанси за прод. 12	кадри за прод. 12

Крім того, важливим елементом системи управління економічною системою підприємств міського господарства є визначення ефективності організаційної структури (Таблиця 5).

Таблиця 5

Визначення ефективності організаційної структури

Критерій	Перепони	Засоби управління
Системний	Одразу неправильна побудова організаційної структури	- формування та використання механізмів інформаційної економіки; - планування і контроль; - мотивація та стимулювання
Внутрішньоорганізаційний	Недостатньо ефективна взаємодія із зовнішнім середовищем	
Цільовий	Конфлікт цілей зацікавлених сторін	
Функціональний	Брак фінансування	

Таким чином, правильна побудова організаційної структури та моніторинг ефективності її функціонування буде сприяти подоланню проблем функціонування підприємств міського господарства.

Також слід зазначити, що однією з проблем підприємств міського господарства є низька екологічна культура та недостатність уваги до даної проблеми в їх економічній системі. Велика кількість досліджень цієї проблеми дає змогу зробити висновок про те, що підприємства міського господарства повинні приділяти найбільшу увагу збереженню навколишнього середовища, тому що

сама екологічна складова характеризує ступінь розвитку сучасної економіки не тільки міста, але й держави. Сучасне функціонування підприємств в містах (особливо великих) призводить до негативного впливу на здоров'я населення міст, забруднення ґрунту через скидання твердих відходів без обробки та водних ресурсів шляхом стоку та скидання рідких відходів. Крім того, районами найбільших забруднень є сміттєзвалища, кладовища та зоопарки. Зазначимо, що в Україні комунальні підприємства в незначних масштабах займаються подоланням проблем збереження та покращення

навколишнього середовища, тому що в їх економічній системі як правило відсутня ланка екологічного менеджменту.

Таким чином, можна визначити шляхи вирішення проблеми формування системи екологічного менеджменту в економічній системі підприємств міського господарства. До них будуть відноситись наступні:

1) застосування хімічних та біологічних методів знищення промислових відходів (найбільш поширеним є використання гіпохлориту, бісульфіту і т. ін. в окисно-відновних реакціях, а також кислот, які регулюють рН, для осадження гідроксидів та інших стійких з'єднань, що утворюються. В біохімічному знищенні відходів слід вибирати мікроорганізми, конкретні ферменти яких розвиваються, щоб знищити відходи та перетворити їх в безпечні продукти);

2) нагляд за сміттєвими полігонами та їх утримання (полігон являє собою об'єкт, який використовується для ізоляції твердих побутових відходів, а також для забезпечення природної ферментації та мінералізації з мінімальними негативними наслідками для навколишнього середовища. Іноді полігон може представляти собою прості отвори, в яких розміщені сміття або побутові предмети великого обсягу. Установка складається з натурального або штучного котловану, покритого глиною або іншого непроникного матеріалу, оточеного траншею таким чином, щоб звести до мінімуму потрапляння дощової води та зі стоками для проведення вилуговування води до допоміжної очисної споруди та каналів евакуації біогазу. Існує два варіанти, залежно від того, чи відкладаються відходи у тонкі шари, чи перемежуються з іншими шарами ґрунту (анаеробний процес, протягом 20 чи 30 років, з викидом біогазу), або вони є дробленими та не покритими (переважно аеробний процес, який триває вдвічі менше, ніж попередній, і з невеликим викидом газу). В обох випадках доцільно відокремлювати пластик та інші неферментуючі матеріали, щоб полегшити процес та отримати простір для органічних відходів. На анаеробному сміттєзвалищі викиди газу сприйнятливі до використання енергії. Варіант останнього типу сміттєзвалища також використовується для токсичних відходів);

3) недопущення формування неконтрольованих звалищ (традиційне сміттєзвалище, на якому всі види відходів викидаються в будь-які ями, забезпечує остаточну мінералізацію органічних відходів з високою вартістю з точки зору дисперсії забруднюючих речовин, бруду та пожежонебезпеки. Дощова вода відповідає за розсіювання забруднюючих речовин, завдяки чому переносяться хвороботворні мікроби та розчиняються солі з

відходів (вилуговування), а якщо сміттєзвалище не осідає на повністю непроникній землі, забруднення впливає і на ґрунтові води. Вітер поширює папери та пластмаси по сусідству, а іноді доносить гази із сміттєзвалища (біогаз, сірководень) до населення, тоді як органічні відходи приваблюють комах та гризунів);

4) формування системи контролю збору відходів (застосування однієї з системи збору відходів або їх одночасне застосування. Перша система заснована на використанні герметичних контейнерів, які повинні бути розташовані по вулицях або на приватних територіях, та такої, що передбачає застосування ущільнювачів вантажних автомобілів, оснащених ліфтами, які організують доставку відходів безпосередньо від населення до місць утилізації або очисних споруд. Друга система складається з мережі підземної пневматичної труби (аспіраційні турбіни, впускні клапани повітря) діаметром близько 60 см, яка з'єднує будівлі мікрорайону з центральним резервуаром і яка збігається з попередньою системою. У будинках мережа розширена димоходами, обладнаними бункером на кожному поверсі, в який вводяться мішки для сміття; демпфер утримує їх біля основи димоходу до тих пір, поки запрограмована пневматична труба не активується і концентрує їх у ємності резервуара. Пневматичний збір, нажаль, може бути застосований тільки в новозбудованих міських районах, та неможливий у вже побудованих мікрорайонах).

В процесі побудови та функціонування економічної системи підприємств міського господарства суб'єкти господарювання повинні керуватися певними принципами, застосування яких буде сприяти найбільш ефективному використанню фінансового, ресурсного, людського та екологічного потенціалу.

Законом України «Про житлово-комунальні послуги» [16] визначені принципи державної політики у сфері житлово-комунальних послуг:

1) забезпечення раціонального використання наявних ресурсів та сталого розвитку населених пунктів;

2) створення та підтримання конкурентного середовища при виробленні та наданні житлово-комунальних послуг, забезпечення контролю у сфері діяльності природних монополій;

3) забезпечення функціонування підприємств, установ та організацій, що виробляють, виконують та/або надають житлово-комунальні послуги, на умовах самофінансування, досягнення рівня економічно обґрунтованих витрат на виробництво таких послуг;

4) регулювання цін/тарифів на житлово-комунальні послуги у випадках, визначених законом,

з урахуванням досягнутого рівня соціально-економічного розвитку, природних особливостей відповідного регіону та технічних можливостей;

5) забезпечення рівних можливостей доступу до отримання мінімальних норм житлово-комунальних послуг для споживачів незалежно від соціального, майнового стану, віку споживача, місцезнаходження та форми власності юридичних осіб тощо;

6) дотримання встановлених стандартів, нормативів, норм, порядків і правил щодо кількості та якості житлово-комунальних послуг.

На основі даних принципів та використовуючи результати дослідження, проведеного Luis Felipe Kindelán Abad на Кубі [17], визначимо основні принципи функціонування підприємства міського господарства в процесі надання комунальних послуг населенню:

1) принцип простоти: система тарифів повинна бути легкою для розуміння користувачем. В Україні існують проблеми тарифоутворення: по-перше, платежі, які стягуються з користувачів комунальних послуг, як правило нижче витрат на їх надання, а по-друге, фінансовий борг з боку населення та підприємств постійно зростає;

2) принцип ефективності: встановлені тарифи повинні сприяти найліпшому використанню ресурсів та ефективному використанню послуг;

3) принцип якості: послуга повинна відповідати очікуванням користувачів, які з часом можуть змінюватись;

4) принцип соціальної справедливості: споживач сплачує послугу незалежно від свого соціального статусу; користувачі зі схожими характеристиками споживання повинні сплачувати однакові ставки, однак не може виключатись можливість надання субсидій шарам населення, які їх потребують;

5) принцип фінансової забезпеченості: платежі повинні надавати можливість підприємству розширювати охоплення послуг та їх якість.

Також зазначимо, що критерії економічної ефективності та фінансової забезпеченості повинні стати пріоритетними. Однак для підприємств міського господарства в Україні є перепони у дотриманні цих принципів: з точки зору економічної ефективності спостерігається відставання у тарифах (тарифи, як було зазначено вище, є нижчими за витрати на надання послуг), з точки зору фінансової забезпеченості спостерігається фінансовий борг, який постійно зростає та призводить до виникнення заборгованості вже з боку самих підприємств міського господарства. Дотримання принципів справедливості та якості також визиває сумнів, тому що існує значний брак інвестицій в ці сфери.

Зазначимо, що використання цих базових принципів та контроль їх виконання з боку

економічної системи підприємств міського господарства є основним критерієм оцінки діяльності як державних підприємств цієї галузі, так і приватних суб'єктів господарювання.

Висновки і перспективи подальших розвідок

В ході дослідження було виявлено, що підприємства міського господарства мають проблеми в формуванні та функціонуванні своїх економічних систем, схожі з такими ж проблемами на комерційних підприємствах. Визначено, що найсуттєвішими проблемами економічних систем підприємств даної галузі є неефективне використання фінансового потенціалу, незадовільний стан ресурсного потенціалу та відсутність оптимальної організаційної структури на даних підприємствах, що призводить до низької продуктивності їх персоналу. Також існують проблеми з екологічною складовою економічних систем. Для подолання зазначених проблем були визначені принципи функціонування підприємства міського господарства в процесі надання комунальних послуг населенню, дотримання яких в процесі здійснення своєї діяльності дозволять суб'єктам господарювання даної галузі покращити якість послуг, що надаються користувачам, та покращити своє економічне та фінансове становище. Подальші дослідження даної теми будуть сприяти визначенню найоптимальніших шляхів подолання проблем в процесі функціонування економічної системи підприємств міського господарства.

Література

1. Zuluaga Díaz, B. C., & Idrobo Piquero, B. C. (2001). Crisis de la deuda en las empresas municipales de Cali y perspectivas. *Journal of Management and Economics for Iberoamerica "Estudios Gerenciales"*, 17, 79, ISSN 0123-5923. Retrieved from http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0123-59232001000200002.
2. Mamkaitis, A., Bezbradica, M., Helfert, M. (2016). Urban Enterprise Principles development approach: a case from a European City. *Thirty Seventh International Conference on Information Systems. Dublin*. Retrieved from http://iot-smartcities.lero.ie/wp-content/uploads/2016/12/Urban_Enterprise_Principles-city_case.pdf.
3. Narnamia, D. (2018). Efficient Management of Municipal Enterprises. *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 7, Nr., 76–79. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/324039073_Efficient_Management_of_Municipal_Enterprises.
4. Egolum, Ch., & Emoh F. (2017). The issues and challenges of urban renewal in a developing economy. *International Journal Economic Development and Sustainability*, 5, 1, 32–44.

5. Supromin, Ch., & Choonhakhlai, S. (2017). The provision of public services in municipalities in Thailand to improve the quality of life of elderly people. *Kasetsart Journal of Social Sciences*. Retrieved from <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2452315117302588?token=5C2D2B8002400B0D92E6902B9B4FC6947F69DFA9A6E1043A641854444C6C7FC72ACC6E62D7CBC8C87BB2EE0618D611C3>.

6. Lotich, P. (2018). 5 Common Business Organizational Structures. Implementing Strategy for Business Development and Growth. Retrieved from <https://thethrivingsmallbusiness.com/business-organizational-structures>.

7. Бецан, Д. О. *Определение оптимального типа организационной структуры предприятия в условиях нестабильности [Электронный ресурс] / Д. О. Бецан, В. Ю. Припотень // Экономика строительства и городского хозяйства. 2017. - Том 13, № 3. - С. 205 – 211. –Режим доступу: http://donnasa.ru/publish_house/journals/esgh/2017-3/02_betsan_pripoten.pdf*

8. Вергелес, Ю. В. *Критерии оценки эффективности организационной структуры управления [Текст] / Ю. В. Вергелес // Научно-технический сборник «Коммунальное хозяйство городов». – 2005. - № 65. – С. 321 – 326.*

9. Проноза, П. В. *Оценка эффективности организационной структуры управления [Текст] / П. В. Проноза, Вергелес Ю. В. // Научно-технический сборник «Коммунальное хозяйство городов». – 2006. - № 71. – С. 94 – 101.*

10. Modenov, A.K., & Vlasov, M. P. (2018). Organizational structure and economic security of an enterprise. *Revista “Espacios”, 39*, ISSN 0798 1015. Retrieved from <http://revistaespacios.com/a18v39n39/a18v39n39p22.pdf>.

11. Shibayama, T. (2017). Organizational structures of urban public transport – a diagrammatic comparison with UML. *Transportation Research Procedia, 25*, 3674–3693.

12. Lemon, S. C., Goins, K. V., Schneider, K. L., Brownson, R. C., Valko, C. A., Evenson, K. R. et al. (2015). Municipal Officials’ Participation in Built Environment Policy Development in the United States. *American Journal of Health Promotion, 30*, 1, 42–49. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4677062>.

13. *Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>*

14. *Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://smida.gov.ua/db/emitent>*

15. *КП «Харківводоканал» [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://vodokanal.kharkov.ua/content/public_information*

16. *Закон України «Про житлово-комунальні послуги» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2018. - № 16 ст. 1. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19>*

17. Luis Felipe Kindelán Abad. Sistema de Gestión Ambiental para la Empresa Servicios Comunales Isla de la Juventud. Cuba. Retrieved from <https://www.monografias.com/trabajos105/sistema-gestion-ambiental-empresa-servicios-comunales-isla-juventud/sistema-gestion-ambiental-empresa-servicios-comunales-isla-juventud.shtml>. [in Spanish].

References

1. Zuluaga Díaz, B. C., & Idrobo Piquero, B. C. (2001). Crisis de la deuda en las empresas municipales de Cali y perspectivas. *Journal of Management and Economics for Iberoamerica “Estudios Gerenciales”, 17*, 79, ISSN 0123-5923. Retrieved from http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0123-59232001000200002.

2. Mamkaitis, A., Bezbradica, M., Helfert, M. (2016). Urban Enterprise Principles development approach: a case from a European City. *Thirty Seventh International Conference on Information Systems. Dublin*. Retrieved from http://iot-smartcities.lero.ie/wp-content/uploads/2016/12/Urban_Enterprise_Principles-city_case.pdf.

3. Narnamia, D. (2018). Efficient Management of Municipal Enterprises. *European Journal of Multidisciplinary Studies, 7*, Nr., 76–79. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/324039073_Efficient_Management_of_Municipal_Enterprises.

4. Egolum, Ch., & Emoh F. (2017). The issues and challenges of urban renewal in a developing economy. *International Journal Economic Development and Sustainability, 5*, 1, 32–44.

5. Supromin, Ch., & Choonhakhlai, S. (2017). The provision of public services in municipalities in Thailand to improve the quality of life of elderly people. *Kasetsart Journal of Social Sciences*. Retrieved from <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2452315117302588?token=5C2D2B8002400B0D92E6902B9B4FC6947F69DFA9A6E1043A641854444C6C7FC72ACC6E62D7CBC8C87BB2EE0618D611C3>.

6. Lotich, P. (2018). 5 Common Business Organizational Structures. Implementing Strategy for Business Development and Growth. Retrieved from <https://thethrivingsmallbusiness.com/business-organizational-structures>.

7. Betsan, D. O., & Prypoten, V. Yu. (2017). *Opredelenyie optymalnogo tipa orhanyzatsyonnoi struktury predpriyatiya v uslovyakh nestabylnosti. Ekonomyka stroytelstva y horodskoho khoziaistva, Part 13, № 3. 205–211*. Retrieved from http://donnasa.ru/publish_house/journals/esgh/2017-3/02_betsan_pripoten.pdf. [in Russian].

8. Verheles, Yu. V. (2005). *Kryteryi otsenky efektyvnosti orhanyzatsyonnoi struktury upravleniya. Nauchno-tekhnicheskyy sbornyk «Kommunalnoe khoziaistvo horodov», 65, 321–326*. [in Russian].

9. Pronozha, P. V., & Verheles Yu. V. (2006). *Otsenka efektyvnosti orhanyzatsyonnoi struktury upravleniya. Nauchno-tekhnicheskyy sbornyk «Kommunalnoe khoziaistvo horodov», 71, 94–101*. [in Russian].

10. Modenov, A.K., & Vlasov, M. P. (2018). Organizational structure and economic security of an enterprise. *Revista “Espacios”, 39*, ISSN 0798 1015. Retrieved from <http://revistaespacios.com/a18v39n39/a18v39n39p22.pdf>.

11. Shibayama, T. (2017). Organizational structures of urban public transport – a diagrammatic comparison with UML. *Transportation Research Procedia, 25*, 3674–3693.

12. Lemon, S. C., Goins, K. V., Schneider, K. L., Brownson, R. C., Valko, C. A., Evenson, K. R. et al. (2015). Municipal Officials’ Participation in Built Environment Policy

- Development in the United States. *American Journal of Health Promotion*, 30, 1, 42–49. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4677062>.
13. SSC of Ukraine. (n.d.) Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua>.
14. Ukrainian Stock Market Infrastructure Development Agency. (n.d.) Retrieved from <https://smida.gov.ua/db/emitent>. [in Ukrainian].
15. КР «Kharkivvodokanal». (n.d.) Retrieved from https://vodokanal.kharkov.ua/content/public_information. [in Ukrainian].
16. Zakon Ukrainy «Pro zhytlovo-komunalni posluhy» (2018). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), № 1b, it. 1*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19>. [in Ukrainian].
17. Luis Felipe Kindelán Abad. Sistema de Gestión Ambiental para la Empresa Servicios Comunes Isla de la Juventud. Cuba. Retrieved from <https://www.monografias.com/trabajos105/sistema-gestion-ambiental-empresa-servicios-comunes-isla-juventud/sistema-gestion-ambiental-empresa-servicios-comunes-isla-juventud.shtml>. [in Spanish].

Рецензент: д-р екон. наук, проф. А.Є. Ачкасов, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Харків, Україна

Автор: БАЗЕЦЬКА Ганна Ігорівна
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
E-mail – bazana1721@gmail.com
ID ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5034-8959>

Автор: ЖОВТЯК Ганна Анатоліївна
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
E-mail – zhga77@gmail.com
ID ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4657-1015>

Автор: СЕРЬОГІНА Дар'я Олександрівна
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
E-mail – zhga77@gmail.com
ID ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8795-199X>

PROBLEMS OF IMPROVEMENT OF THE ECONOMIC SYSTEM OF ENTERPRISES OF THE MUNICIPAL ECONOMY

H. Bazetska, H. Zhovtyak, D. Serogina

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

The article is devoted to the problems of improving the economic system of enterprises of municipal economy. It is determined that the most common problems of the enterprises of this sector are inefficient use of financial, resource, human and environmental potential. Considering that the majority of municipal enterprises are financed from the state and local budgets, the article analyzes the expenditures of the Consolidated Budget of Ukraine for the financing of housing and communal services according to the economic budget classification. It is revealed that the amount of funds allocated by the state for the functioning and development of housing and communal services in 2013 - 2018 has increased, but the economic efficiency of enterprises in this sector is low and often has a negative dynamics. For example, three Kharkiv enterprises were selected, which are the largest providers of municipal services to the population and enterprises - PJSC "Kharkivoblenergo", PJSC "Kharkivgas" and ME "Kharkivvodokanal". It has been revealed that, overall, these enterprises have worn-out fixed assets, negative equity and low performance ratio. In the same case, when the enterprise has a significant share of equity and sufficiently worthy fixed assets (PJSC "Kharkivoblenergo"), the economic efficiency is also very low due to the excess of expenses for production of the earned revenue. This situation arises as a result of late payment of debts receivable and increase in consumer debt. Thus, the financial and resource potential of municipal enterprises is used inefficiently.

Another problem is the inefficient use of human potential and inadequate organizational structure. In the former case, municipal enterprises most often use either low-skilled employees or face the problem of staff reluctance to improve their skills. In addition, there are often situations when staff is involved in emergency work followed by downtime. As a result, determining the optimal number and qualification of personnel becomes a problem in the functioning of the economic system of the enterprise. Regarding the organizational structure, it should be noted that, in the authors' opinion, the matrix structure is the most optimal structure for municipal enterprises, which enables more efficient promotion of different groups of goods and services in the domestic and foreign markets. The article also defines the criteria for evaluating the effectiveness of organizational structure functioning in the enterprises of municipal economy. The paper deals with environmental problems faced by municipal enterprises. Ways to solve environmental problems in this field are the use of chemical and biological methods of disposal of industrial waste, supervision of landfills and their maintenance, prevention of the formation of uncontrolled landfills and the formation of a waste collection control system. In the end, the basic principles of functioning of the municipal enterprise in the process of providing public services to the population were defined, which include the principles of simplicity, efficiency, quality, social justice and financial security. It was determined that the criteria of economic efficiency and financial security should be prioritized.

Keywords: municipal economy, economic system, planning, control, analysis.